

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9+340.11

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.12>

Кононенко С. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології*

*Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»*

ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FORMATION OF LEGAL AWARENESS AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION

У статті розглядається специфіка методичних підходів та розробка моделей формування правосвідомості майбутніх юристів. Підходи, згідно з якими виховання та розвиток правосвідомості майбутніх юристів враховують загальну схему функціонування та розвитку людини. Аналізується професійне та особистісне становлення майбутнього юриста в університетських умовах, яке повинне відрізнятися залежно від напрямку навчання, оскільки характер взаємодії структурних елементів правосвідомості юриста на різних рівнях освіти різний. Основна мета вирішення проблеми розвитку правосвідомості полягає у розкритті його сутності, структури, внутрішньої організації, зв'язку елементів, інтеграції та системи факторів. Механізми забезпечення цілісності системи, що дозволяють виявити етапи, тенденції та перспективи її розвитку. Розвиток правосвідомості визначається типологією та специфікою професійних завдань, загальним рівнем розвитку правосвідомості студентів, що впливає на ефективність майбутньої навчально-професійної діяльності. Свідомість юриста варіюється залежно від досвіду юридичної роботи та особистісних особливостей (активність, емоційно-вольова сфера, мотивація досягнення успіху, інтеріорність, рефлексивність, інтелект). Специфіка прояву суб'єктивності у професійній діяльності юриста визначається змістом його образу самого себе. Отже, розвиток особистості юриста є не лише метою, а й найважливішою умовою формування правосвідомості майбутніх фахівців. Розвиток правосвідомості – закономірний процес зміни, що виявляється у кількісних, якісних і структурних змін особистості, а психологічні умови розвитку правосвідомості майбутніх юристів – це комплекс заходів у освітньому процесі, які забезпечують виховання майбутнього юриста. Фахівець набуває необхідного рівня юридичних знань.

Ключові слова: особистість здобувача вищої освіти, правосвідомість, свідомість, діяльність майбутніх юристів, професійна правосвідомість, формування правосвідомості.

This paper examines particulars of the methodological approaches, elaboration of the models for the formation of the legal consciousness of would-be legal professionals. The approaches according to which the formation and development of the legal consciousness of would-be lawyers is carried out taking into account the general regularity of human functioning and development. The professional and personal development of a would-be lawyer in a higher educational institution is analyzed, which should not have a discrepancy in different courses, since the nature of interactions between the structural components of legal consciousness, a lawyer at different stages of training has its own specifics. The main attention in solving the problem of the development of legal consciousness is aimed at disclosing its essence, structure, internal organization, interrelation of components, its integration, system of factors; mechanisms that ensure the integrity of the system for detecting stages, trends and prospects of its development. The development of legal consciousness is determined by the typology and specifics of professionally determined tasks, the general level of development of legal consciousness of students, which essentially governs the effectiveness of learning and future professional activities. A lawyer's consciousness gets distinct depending on the legal activity experience and personal characteristics (active involvement, emotional-volitional sphere, motivation for achieving success, internality, reflexivity, intellect). The peculiarities of the manifestation of subjectivity in the professional activity of a lawyer are determined by the content of the self-concept. Thus, the formation of the personality of a lawyer is not only the goal, but also the most important condition for the development of legal consciousness of the would-be specialists. The development of legal consciousness is a natural process of changes expressed in quantitative, qualitative and structural transformations of the personality, and the psychological conditions for the development of legal consciousness of the would-be lawyers is a set of activities in the educational process that ensure the achievement of the required level of legal awareness by future specialists.

Key words: personality of a legal specialist, consciousness, legal consciousness, activities of would-be lawyers, formation model of legal consciousness, professional legal consciousness.

Вступ. Демократизація сучасного українського суспільства та гуманізація освіти висувають зростаючі вимоги до майбутніх юристів щодо юридичних знань. Від цього залежить їхня соціальна та громадянська активність, готовність брати участь у зміцненні громадського порядку. Майбутній юрист повинен усвідомлювати свої інтереси, знати свої права та

вміти захищати їх законними способами, виконувати свої обов'язки, поважати права та інтереси інших громадян, тому правосвідомість студентів-юристів має формуватися у виші під вплив свідомої, організованої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень у галузі загальної та юридичної

психології (О. М. Бандурка, В. І. Барко, С. П. Бочарова, О. В. Землянська, О. В. Тимченко та ін.) вказує на значну наукову значущість вирішення проблем правосвідомості особистості, особливо юридичні знання спеціаліста юридичного профілю. На думку цих авторів, правосвідомість сучасного юриста слід розглядати як особливу форму свідомості, що складається із складних основних правових принципів, що виникають внаслідок впливу низки об'єктивних (соціальних) та суб'єктивних (психологічних) факторів.

Правосвідомість грає надзвичайно важливу роль правового механізму на особистість юриста. Воно займає проміжне місце серед елементів свідомості, оскільки виникає у людини під впливом різних чинників, зокрема правових. Правосвідомість у всьому своєму різноманітті та недосконалості є засобом регулювання суспільних відносин: людина є закон [5].

Відповідно до визначення О. М. Бандурки, С. П. Бочарової та О. В. Землянської, під правовою самосвідомістю розуміється сфера індивідуальної свідомості, що відображає правову дійсність у формі правового знання, оцінного ставлення до права та практики його застосування. Правові установки та ціннісні орієнтації, що визначають поведінку людини в юридично значущих ситуаціях [1]. Правосвідомість – це система уявлень, уявлень, емоцій і почуттів, що виражає ставлення особистості, групи, суспільства до права та діяльності, пов'язаної з ним. Воно відображає правову дійсність у формі правового знання, розуміння того, що таке право, яким воно було (ставлення до права минулих років) та яким воно має бути (ставлення до майбутнього права), а також у формі правових норм. Керівні принципи поведінки під час реагування на оцінку чинного законодавства, роботи правоохоронних органів. Правосвідомість має бути властива не тільки творцям правових норм і законодавцям, а й усім громадянам держави [4].

Мета статті – розглянути аспекти підвищення правової обізнаності як багаторівневого навчання, що має свій зміст та динамічні особливості. Проаналізувати відносно стабільний процес і в той же час вивчити явище, оскільки воно піддається внутрішнім змінам.

Виклад основного матеріалу. Свідомість юриста, як і свідомість взагалі, здатна відображати об'єктивну реальність, специфічну для конкретної особистості, та реалізовувати її в теоретичній, пізнавальній та оціночній діяльності, у вихованні, вихованні та розвитку особистості. Воно дозволяє суб'єкту визначитися, сформувати своє ставлення до юридичної діяльності, себе як професіоналу, до інших суб'єктів, подолати індивідуальні професійні труднощі та самостійно вирішити проблему сенсу вибору юридичної професії.

Особливістю правосвідомості майбутнього юриста є його формування та розвиток у процесі освіти та професійного розвитку майбутнього фахівця» [6].

Сучасні дослідження є дослідницькими моделями категорії правосвідомості як виду свідомості

і носять переважно описовий характер. При цьому до кінця не вирішуються питання щодо умов розвитку та формуванню правосвідомості. Тому що значною частина досліджень характеризується професійним підходом. До проблеми правосвідомості особи зверталися, зокрема, автори: А. М. Бандурка, С. П. Бочарова [1], Є. В. Землянська, П. В. Макаренко [3] та інші.

Оскільки правосвідомість є складне явище, що функціонує в системі взаємодії внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціальних) факторів, необхідно вивчати його розвиток у системі функціональних зв'язків, що пов'язують всі елементи в одне цілісне ціле.

У нашому дослідженні ми використовуємо підхід, згідно з яким формування та розвиток правосвідомості майбутніх юристів враховує загальну закономірність функціонування та розвитку людини – нерівномірність змін та стадій розвитку різних систем онтогенезу.

Вирішуючи проблему формування правосвідомості майбутніх юристів, ми зосередилися на тому, щоб показати його сутність, структуру, внутрішню організацію, взаємозв'язок елементів, інтеграцію та систему факторів. Механізми забезпечення цілісності системи, що дозволяють виявити етапи, тенденції та перспективи її розвитку. Розвиток правосвідомості майбутніх юристів визначається типологією та специфікою професійних завдань. Загальний рівень розвитку правосвідомості студентів впливає на ефективність майбутньої навчальної та професійної діяльності. Свіість адвоката варіюється в залежності від досвіду юридичної роботи та особистісних особливостей (активність, емоційно-вольова сфера, мотивація досягнення успіху, інтер'юність, рефлексивність, інтелект). «Специфіка прояву суб'єктивності у професійній діяльності юриста визначається змістом його образу самого себе» [2]. Тому розвиток особистості юриста є не лише метою, а й найважливішою умовою розвитку правосвідомості майбутніх фахівців.

В основі цього розвитку лежить системний, цілеспрямований та особистісний підхід до проектування процесу навчання в університеті. Системний характер організації процесу підвищення правосвідомості проявляється у цілісності його внутрішньої структури: мета – зміст – кошти – результат. Системний підхід до організації процесу підвищення правосвідомості акцентує на тому, що право як система має розглядатися цілісно та системно, відповідно до її внутрішньої логіки. Оскільки люди не сприймають світ окремо через думки, переживання та дії, їх необхідно знайомити з правовими явищами загалом – через світ понять, досвіду та практичні дії. У цьому випадку, «виявиться комплексний вплив на всі його структурні елементи правосвідомості – когнітивні, емоційні, ціннісні та поведінкові» [5]. Активний підхід до процесу виховання правосвідомості особистості майбутнього юриста потребує спеціальної роботи щодо організації навчальної діяльності студентів.

Особистісний підхід до «керівництва», основна психологічна ідея, що відображає сучасні соціальні тенденції у побудові та функціонуванні системи освіти, – гуманізація освіти. Воно сприймається як переорієнтація на особистісну орієнтацію, як і результат розвитку та самоствердження особистості, як засіб соціальної стабільності та захисту в ринкових умовах [2].

Гуманістична спрямованість змінює уявлення про цілі освіти у бік гармонійного розвитку особистості. У разі радикальних змін у ідеології та життя це бачиться по-новому. Сьогодні цілі освіти включають розвиток навичок, необхідних особистості і суспільству.

Розвиток правосвідомості студентів вузу є контрольованим процесом, спрямованим на формування особистості в освітньому процесі. Управління розвитком правосвідомості студентів, повинно включати наступні зв'язки: формування цілей, планування програми, прийняття рішень, контроль прийняття рішень, коригування діяльності, аналіз зворотного зв'язку, визначення ефективності виконаної роботи [1].

Розвиток правосвідомості майбутніх юристів ми розглядаємо у двох незалежних аспектах: функціональному та змістовному, враховуючи, що існують функціональна (рис. 1) та змістова (рис. 2) моделі формування правосвідомості майбутніх юристів

Функціональна модель формування правосвідомості юристів-початківців включає в себе такі елементи: структурні елементи правосвідомості (когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та нормативні), цілі та етапи формування правосвідомості, рамкові умови, психологічні засоби формування правосвідомості, критерії оцінки сформованості правової свідомості

Функціональна модель містить основні напрями, методи та засоби, що сприяють розвитку правосвідомості.

Мета конкретизується через конкретні завдання: змістом процесу формування правосвідомості студентів є формування громадянина з розвиненою правовою культурою, формування системи правових знань, формування цінностей та пріоритетів у правовій ситуації, громадянського суспільства, що формує стійкі потреби, почуття обов'язку та відповідальності.

Метою процесу формування правосвідомості майбутнього фахівця є формування переконань, установок та навичок соціально активної та правовірної поведінки.

Функціональна модель є системою (рис. 1). Системність як особливість запропонованої нами моделі передбачає її єдність та цілісність за умов диференціації елементів. Усі елементи функціональної моделі підвищення правосвідомості взаємозалежні і орієнтовані системоутворювальні чинники, підвищення правосвідомості.

Показники ефективності функціональної моделі є критеріями оцінки розвитку правосвідомості.

За результатами цієї оцінки можуть бути адаптовані зміст юридичної освіти та компоненти навчання правової освіти.

У змістовній моделі (рис. 2) запропоновано основні елементи формування правосвідомості майбутніх юристів: правові знання, ставлення до права, правові установки, а також пропонуються способи формування правосвідомості майбутніх юристів: юридична освіта, освітня та соціальна підтримка, розвиток індивідуально-психологічних особливостей студентів, професійна підготовка, психологічна підтримка у процесі правової соціалізації студентів.

Юридична освіта в університеті має бути спрямована на покращення юридичних навичок студентів. Головним результатом вивчення права має стати розуміння приймати правові норми, особливої значущості права та оволодіння правовими засобами його дії у суспільстві.

Основними критеріями формування правосвідомості студентів є: правові знання, правосвідомість, ставлення до права, правові переконання, ціннісні орієнтації, правові настанови та правова поведінка. Кожен із згаданих критеріїв, у свою чергу, необхідний як індикатор, що виявляється за рівнем розвитку (низький, середній, високий). Важливим критерієм правосвідомості студентів є їхня правомірна поведінка (законна або протиправна).

У кожному з розглянутих компонентів розробленої моделі розвитку правосвідомості студентів психологічний аспект узгоджується з педагогічним аспектом.

Розвиток правосвідомості студентів відбувається за безпосередньої участі таких психічних явищ, як почуття та сприйняття, увага та уява, пам'ять та мислення, що впливають на психологію пізнавальних процесів особистості студента.

Дії людини визначаються психологічними особливостями та станами особистості: здібностями, потребами, мотиваціями, волею, почуттями, емоціями, характером, ціннісними орієнтаціями. Правосвідомість активно розвивається у спілкуванні з іншими людьми, виконанні юридичних функцій та регулюванні власної правової поведінки.

Висновки. Правосвідомість – складна освіта особистості, діє у вигляді правових знань, оцінних стосовно законів і практики його застосування, правових установок і ціннісних орієнтацій, визначається поведінка особистості у контексті юридичного права. Формування правосвідомості мови юристів визначається двома факторами: об'єктивним (соціальним) та суб'єктивним (індивідуально-психологічним). Аналіз факторів, що формують свідомість загалом, визначає цей процес, що допускає виникнення таких соціальних явищ, як соціально-економічна структура громад, рівень суспільної свідомості, моральні норми та права у суспільстві, система загалом правових норм та законів. Основними чинниками суб'єктивно-психологічного розвитку правосвідомості є люди-студенти-юристи, яким відома система правових понять, принципів, морально-правових норм, в основі яких лежить психологічна структура, яка їх використовує.

Розвиток усвідомлення багатоплосового та багатоступеневого соціально детермінованого впливу, що

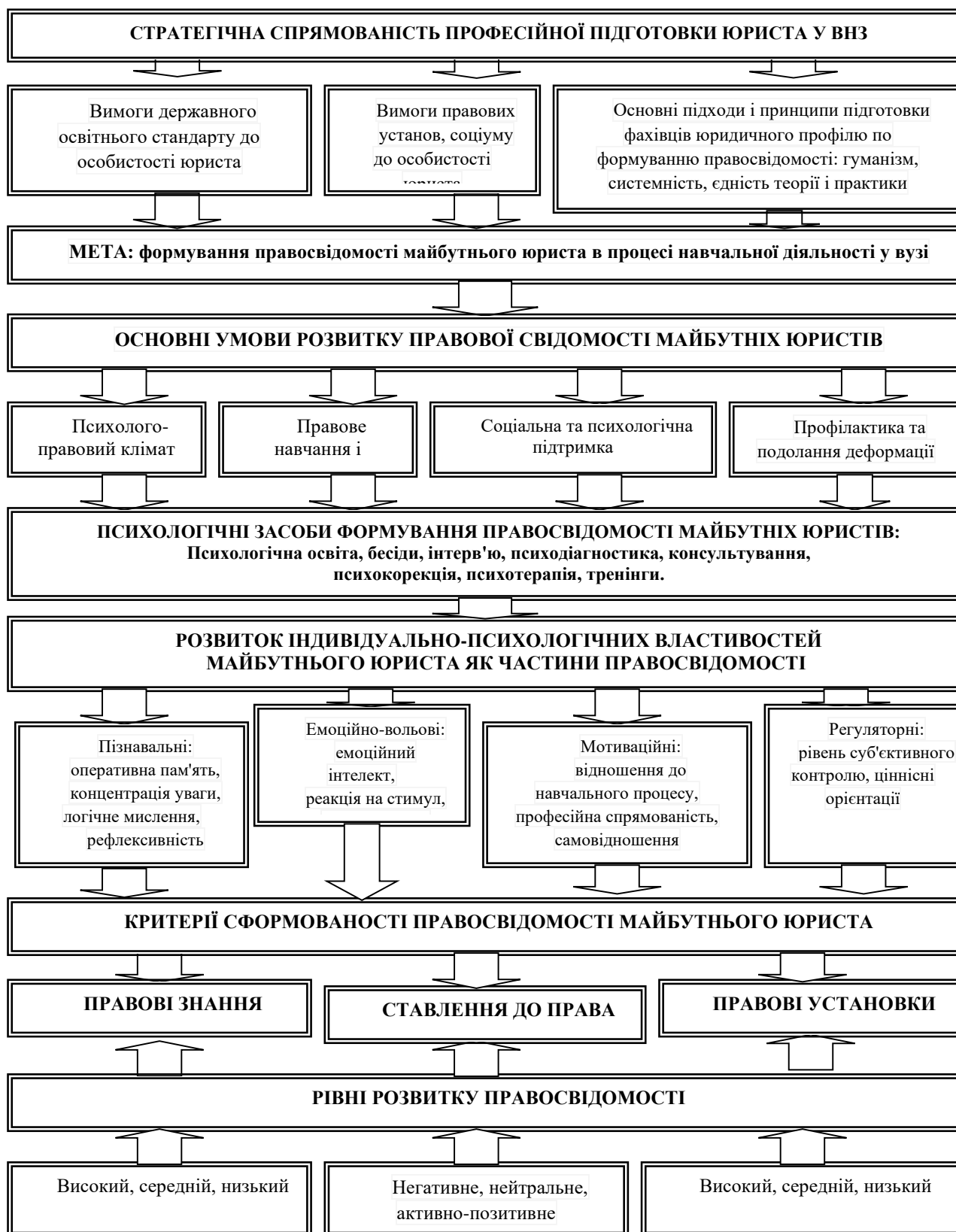

Рис. 1. Функціональна модель формування правосвідомості майбутніх юристів

впливає на форму особистості та визначається, що саме у поведінці людини потрібно для відносини з іншими людьми. Розвиток індивідуальних знань може бути, від менш свідомих форм явного саморегулювання до більш свідомих форм правового саморегулювання.

Цілеспрямована реалізація моделі розвитку інтелектуальної свідомості, заснованої на єдності зовнішніх та внутрішніх умов, компонентів оцінки мети, важливості, інструментальності та контролю, що сприяють вирішенню проблем, розкиданих за правовою свідомістю.

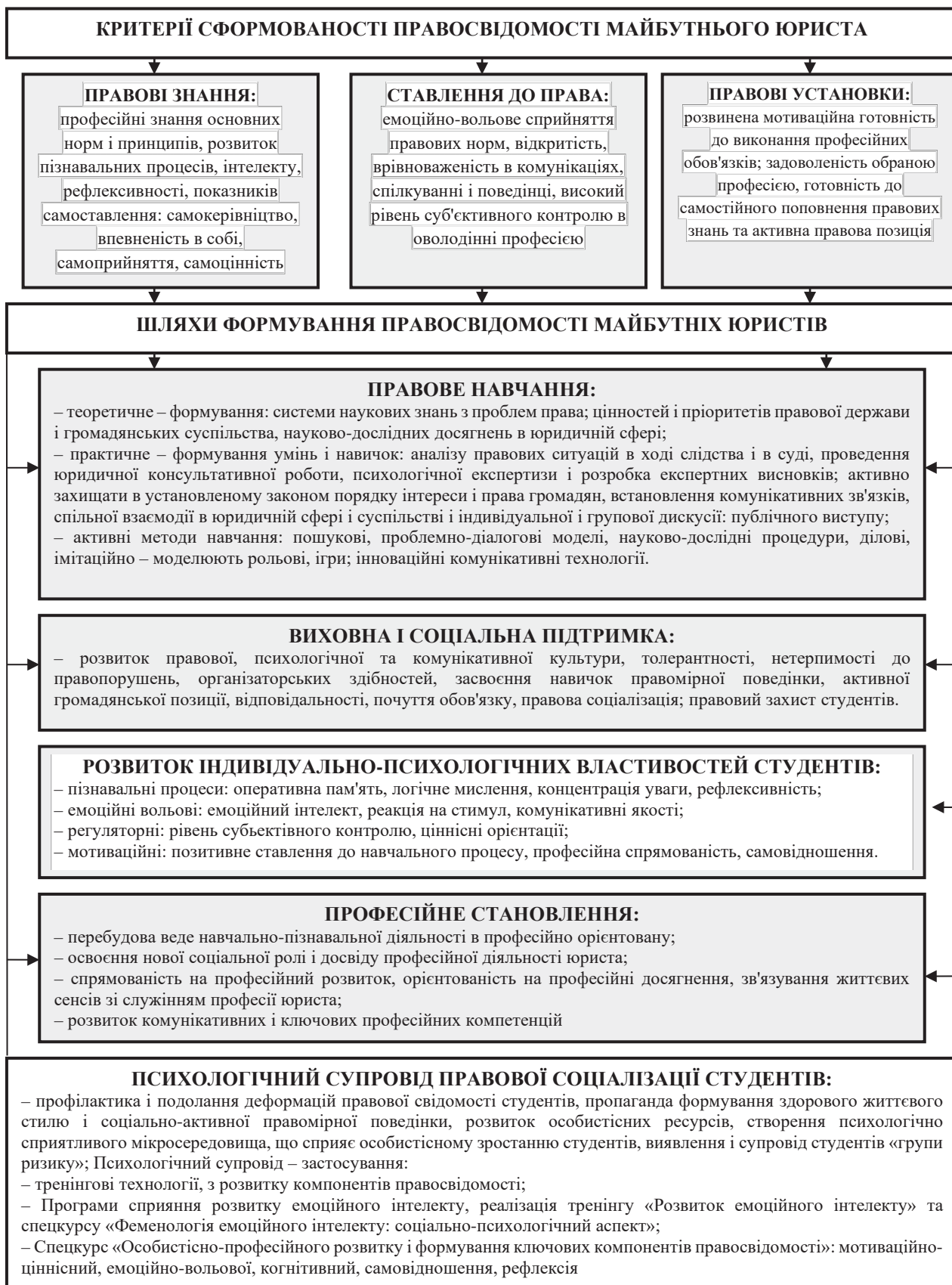

Рис. 2. Змістова модель формування правосвідомості майбутніх юристів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учебник. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. 640 с.
2. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 12.00.12 "філософія права" / Харків, 2010. 36 с.
3. Макаренко П. В. Соціально-психологічні аспекти формування особистості фахівця системи ОВС. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 254-259.
4. Петрович З. З. Вплив моралі на правосвідомість особи: філософсько правовий вимір / *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2013. № 4. С. 496–505.
5. Тімуш І. Правова реальність і правосвідомість : інтегральне розуміння змісту та взаємозв'язку / *Право України*. 2010. № 7. С. 94–100.
6. Штанько А. О. Правосвідомість та її роль у формуванні правової поведінки / *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2009. № 43. С. 144–152.